



Uloga i položaj mikro biznisa u BiH u svjetlu pandemije COVID-19, sažetak studije

Autori: *Lejla Draganić, Faruk Hadžić, Admir Čavalić, Adis Muhović*

Centar za politike i upravljanje
septembar 2020.

Kontekst, ciljevi istraživanja i metodologija

Mikro preduzeća, sa manje od deset uposlenika, čine veliku većinu preduzeća u razvijenim ekonomijama, te se kao takva smatraju “kičmom ekonomije”. Značaj mikro biznisa ogleda se u njihovoj ulozi generiranja radnih mjesta, razvijanja novih proizvoda, uvođenja inovativnih praksi u proizvodnju i poslovanje, te povećanju konkurencije na tržištu. Ova preduzeća u odnosu na velika su po pravilu otpornija na krize i imaju veća socijalnu osjetljivost spram uposlenika.

U 2019 godini 21.033 mikro preduzeća su zapošljavala više od 65.000 radnika kojima su isplaćene plate u ukupnom iznosu od 960 miliona KM. U 2019. godini, mikro preduzeća su ostvarila ukupan prihod u iznosu od 8.979 miliona KM i uplatila 720 miliona KM poreza na neto dobit. U prošloj godini u BiH bilo je aktivno oko 73.000 obrta sa više od 100.000 zaposlenih, te približno 8.000 freelancera. Od 2015. do 2019. godine, sektor mikro biznisa bilježi blagi rast ukupnih prihoda, značajan rast dobiti, smanjenje broja preduzeća i zaposlenih. U 2019. godini, bilježi se pogoršanje većine od ovih trendova.

Kriza prouzrokovana COVID-19 pandemijom je imala izuzetan utjecaj na ekonomiju BiH. Procjene

su da zemlja ulazi u recesiju sa očekivanim padom BDP-a od 6,5% u ovoj godini. Zabrinjava rast nezaposlenosti i skromnija podrška dijaspore, što će znatno utjecati na socijalnu sigurnost građana. Pandemija COVID-19 najviše je ugrozila uslužni sektor, dok su freelanceri izloženi krizi shodno padu globalne potražnje za njihovim uslugama.

Nepovoljan poslovni ambijent, neadekvatan pravni okvir i ograničen pristup finansijama su prepreke za daljni razvoj ovog sektora. Također, mikro preduzeća često nemaju pristup kreatorima politika, te raspolažu sa manjim društvenim i političkim utjecajem, što ih ograničava u zagovaranju svojih interesa, posebno u periodima krize, kada su ove vrste saradnje neophodne.

Vladini programi za ublažavanje posljedica krize su uključivali djelimično finansiranje doprinosa i neto plate za subjekte koji su bili blokirani ili koji su imali izuzetan pad prihoda. Formirani su posebni garantni fondovi, koji tek treba da se iskoriste. Uveden je i moratorij na kredite, koji nije bio obavezan. Posljednje informacije ukazuju na mali stepen utroška ovih sredstava, što znači da je planirana pomoć u veoma ograničenom obimu došla do mikro biznisa. Freelanceri i oni u neformalnoj ekonomiji nisu bili obuhvaćeni ovim programima.

Cilj ovog istraživanja je da doprinese osnaživanju pozicije mikro preduzeća u kontekstu oporavka od krize prouzrokovane pandemijom. Studija procjenjuje doprinose mikro biznisa ekonomiji, analizira pravni okvir i utjecaj krize na ove kategorije, te daje pregled vladinih mjera i dobrih praksi podrške mikro biznisu. Na kraju, studija sadrži i niz preporuka za unaprjeđenje stanja u ovoj oblasti.

U okviru studije sprovedene su kvantitativne i kvalitativne analize dostupnih empirijskih podataka, pregled literature i relevantnih istraživanja u ovoj oblasti, te 11 polustrukturiranih intervjua i online anketa sa uzorkom od 1.312 ispitanika, u koje spadaju obrtnici, freelanceri, poduzetnici u sektoru mikro biznisa, kao i predstavnici finansijskih institucija. Unatoč relativno malom broju ispitanika, stečeni su uvidi u probleme s kojima se suočava cjelokupan sektor i u percepciju djelatnika koji u njemu posluju/rade, a posebno u kontekstu COVID-19 krize.

Glavni nalazi studije

1. Doprinos mikro biznisa ekonomiji BiH

- Ukupan broj mikro biznisa u BiH se smanjio sa 22.003 u 2015. godini na 21.003 u 2019. godini. Učešće mikro preduzeća u ukupnom broju preduzeća se smanjilo sa 71,23% u 2015. godini na 63,39% u 2019. godini. Nekoliko je mogućih uzroka smanjenja broja mikro preduzeća kao što su prestanak aktivnosti ili njihovo prerastanje u preduzeća sa većim brojem zaposlenih.
- U 2015. godini ukupan broj zaposlenih u mikro preduzećima iznosio je 65.963 i smanjen je na 65.397 u 2019. godini. U 2015. godini, udio zaposlenih radnika u mikro preduzećima u odnosu na ukupni broj radnika iznosio je 13,96%, da bi se smanjio na 12,17% u 2019 godini. U ovom periodu, broj radnika koji su radili u preduzećima do 5 zaposlenih, smanjen je za 1.564, dok je broj radnika u preduzećima, koji imaju između 6 do 9 zaposlenih radnika povećan za 998.
- Ukupni prihodi mikro preduzeća u 2015. godini iznosili su 8.345 miliona KM, a u 2019. godini

8.979 miliona KM. Prihodi od prodaje svih preduzeća u BiH narasli su za 12 milijardi KM odnosno za 20,4% u periodu 2015 - 2019, gdje su preduzeća do 5 zaposlenih ostvarila porast ukupnog prihoda od 623,8 miliona KM, dok je rast za preduzeća sa 6 do 9 zaposlenih iznosio skromnih 10 miliona KM.

- Ukupna dobit mikro preduzeća u 2015. godini iznosila je 327 miliona KM, a u 2019. godini 581 milion KM. Ukupna dobit preduzeća u BiH je povećana je za 1,9 milijardu KM za period 2015-2019, što je rast od 109,7%. Mikro preduzeća do 5 zaposlenih bilježe rast neto dobiti od 146,5 miliona KM (88,7%), dok je za preduzeća sa 6 do 9 zaposlenih taj rast iznosio 107,6 miliona KM (66,6%).
- Iako se udio poreza na dobit mikro preduzeća smanjio sa 20,95% na 19,13% od ukupnog poreza na dobit svih preduzeća, mikro preduzeća su povećala iznos plaćenog poreza na dobit za 35,86 miliona KM u periodu 2015 - 2019. U istom periodu, prihodi od izvoza mikro preduzeća su doživjeli pad, sa izuzetkom 2016. godine kada je zabilježen snažan rast.
- Broj registrovanih obrtnika u periodu 2015 - 2019 u FBiH je rastao sa 41.739 na 51.039 dok je broj zaposlenih kod samostalnih poduzetnika rastao sa 58.236 na 60.180. Procjena je da broj registrovanih samostalnih poduzetnika/obrnika u RS-u oko 22.000, a broj zaposlenih oko 42.000.
- Konzervativna procjena broja aktivnih freelancera u BiH je oko 8.000 osoba. Procjenjujemo da njihov ukupan godišnji neto prihod iznosi 90,7 miliona KM, te da plaćaju porez na dohodak i doprinos za zdravstveno osiguranje u iznosu 10,8 miliona KM. Udio neformalnog sektora u BiH je visok - broj radnika na crno kretao od 239.112 u 2014. godini do 250.266 u 2018. godini, ili u rasponu od 29,45% do 30,45%.

2. Finansijski položaj i pristup finansijama

- Rezultati ankete sprovedene u julu 2020. godine u okviru našeg istraživanja ukazuju da 18,6% ispitanika ima problema sa likvidnošću, dok je njih 53,5% svoju finansijsku situaciju ocijenilo kao "slabu" (priliv novčanih sredstava manji je od odliva).
- Mikro preduzeća su opterećena velikim kreditnim zaduženjima i dugovanjima prema dobavljačima i najvećim dijelom se zadužuju kod banaka, dok obrtnici, freelanceri i predstavnici neformalne ekonomije uglavnom zavise od mikrofinansiranja. Finansijsko poslovanje mikro preduzeća je nerazvijeno i uvjetovano postojećim tržišnim prilikama, kao i fazom životnog ciklusa preduzeća.
- Prema istraživanju Jukan Kokorović i ostali iz 2019. godine, najčešće korišteni izvori finansiranja mikro biznisa su bankarski proizvodi - dugoročni krediti (58%), kratkoročni krediti (53%) i prekoračenje po tekućem računu ili overdraft krediti (52%). Nakon bankovnog finansiranja slijedi trgovački kredit (26%), kao i nebankarski i neformalni krediti, sa 9 i 12%, respektivno.
- Mikrokreditni sektor u BiH je značajan izvor finansiranja samozaposlenih, koji je plasirao oko 9 milijardi KM u BiH od kraja rata do 2019. godine, od čega 44% ženama, 18% mlađima od 30 godina i 66% klijenatima koji žive u ruralnim područjima. 98% klijenata su fizička lica.
- U periodu od 2015. do 2019. godine došlo je do rasta kratkoročnih kredita privredi za 33% ili 1,29 milijarde KM, ipak, relativno učešće mikro preduzeća u okviru ovih kredita se smanjilo sa 27,6% u 2015. na 22,0% u 2019 godini (prema podacima od FIA i APIF-a). U 2015. godini u ukupnom dugoročnom kreditiranju za privredu, 17,8% su bili krediti za mikro preduzeća, dok je u 2019. godini ovo učešće bilo 15,1%.
- Prezentovani trendovi se mogu različito interpretirati – manja ovisnost o eksternom

finansiranju ovog sektora, teža dostupnost kredita, ili pak veća tendencija preduzeća da se zadužuju. Također treba uzeti u obzir da su u promatranom periodu kamatne stope banaka značajno opadale. Finansijski sektor je unaprijedio uslove kreditiranja, ali mikro preduzeća očito nisu iskoristila date mogućnosti.

- Procjena je da će segment mikro preduzeća od 1 do 5 zaposlenih biti najviše izložen negativnim posljedicama COVID-19 krize, naročito ako se uzme u obzir da dosta mikro preduzeća djeluje u oblastima ugostiteljstva, turizma i drugim uslužnim djelatnostima.
- Nepovoljan odnos duga i kapitala će vjerovatno značajan dio mikro preduzeća natjerati da se još više zadužuje, ili da otpuštaju dio radne snage, a u najgorem slučaju da obustavi poslovanje. Što se tiče obrtnika i predstavnika neformalne ekonomije, isti će se osloniti na pregovore sa mikrokreditnim organizacijama, sa ciljem održavanja svojih biznisa.

3. Ključne prepreke za razvoj mikro preduzeća, obrta, freelancinga i poduzetništva

- Prema podacima iz Izvještaja Svjetske banke o lakoći poslovanja za 2020. godinu, od ukupno 190 rangiranih ekonomija, BiH je rangirana na 90. mjesto, dok su u ovim kategorijama ostvareni najlošiji rezultati - registracija preduzeća na 184. poziciji, dobijanje građevinske dozvole na 173. poziciji, te plaćanje poreza na 141. poziciji.
- D.o.o. se suočavaju sa velikim brojem administrativnih prepreka i procedura pri započinjanju poslovanja, u toku poslovanja i pri završavanju poslovanja. Proces registracije d.o.o. u FBiH može trajati i do 60 dana, a uključuje 16 procedura. U RS-u ovaj proces traje do 20 dana i uključuje 11 procedura.
- Poreska osnova za plaćanje doprinosa (kao obaveza na koju odlazi najveći dio prihoda mikro biznisa), značajno je veća u odnosu na d.o.o., čime su i rashodi po osnovu doprinosa značajno veći. Značajan broj obrtnika u oba entiteta plaća

doprinosi koji se obračunavaju na prosječnu platu entiteta.

- Freelanceri nemaju sigurnost u pogledu redovnog poslovanja, a njihov pravni status nije adekvatno regulisan, te nemaju pravo na podršku u slučaju neostvarivanja prihoda - nezaposlenosti, nemaju pravo na plaćeni odmor, zdravstvenu zaštitu, penziju i niz drugih prava koje imaju zaposlene osobe. Ekonomске posljedice pandemije COVID-19 još su više istakle sve rizike uz koje posluju freelanceri i ranjivost njihovog ekonomskog položaja. Oni nisu prepoznati u programima podrške ekonomskim subjektima ni u FBiH ni u RS.
- Detaljna analiza poreskih opterećenja i prava za d.o.o., obrte i freelancere je data u studiji.

4. Udruženja poduzetnika i samozaposlenika

- Udruženja mikro biznisa karakterišu nedovoljni kapaciteti za zagovaranje interesa i privlačenje većeg broja članova. U udruženjima poslodavaca je evidentna velika heterogenost interesa članova i dominantan utjecaj velikih preduzeća.
- Relativno novo Udruženje freelancera u BiH tek izgrađuje bazu članstva, ali je aktivno u zagovaračkim aktivnostima, dok je teško predvidjeti naredne korake neformalne mreže Glas malog biznisa osnovane početkom pandemije.
- U vezi sa efektima pandemije, entitetska udruženja poslodavaca, obrtničke komore, Udruženje freelancera u BiH i Glas malih biznisa formulisali su specifične prijedloge prema izvršnim vlastima, ali bez ostvarivanja značajnijeg utjecaja na donesene mjere.

5. Efekti pandemije na uslove poslovanja mikro preduzeća, freelancera i mjere podrške

- Pored pada BDP-a, evidentan je niz negativnih trendova u prvom polugodištu 2020. godine. Pad naplaćenih direktnih i indirektnih poreza, te pad doprinosa iznosio je 549,2 miliona KM, uvoz je u manji za 1.766 miliona KM, a izvoz za 876,2 miliona KM u odnosu na isti period prošle godine. Pad industrijske proizvodnje u prvom polugodištu je iznosio 9,1%.

- Za prvih 45 dana pandemije broj nezaposlenih u FBiH je povećan za 26.876. Od tada, 2,5 mjeseca nakon dostizanja vrhunca u broju nezaposlenih radnika, ponovno je zaposleno 10.513 radnika. Pandemija COVID-19 najviše je ugrozila uslužni sektor gdje dominiraju mikro preduzeća i obrti. Freelanceri najvećim dijelom osjetili su krizu zbog pada globalne potražnje za njihovim uslugama.

- Vladina podrška za privredu je došla sa entitetskih nivoa u formi tzv. Korona zakona. Obuhvaćene mjere uključuju: finansiranje određenog dijela doprinosa i neto plate (sa kantonalnog nivoa u FBiH) za privredne subjekte koji su bili blokirani ili koji su imali izuzetan pad prihoda. Formirani su posebni garantni fondovi, koji tek treba da se iskoriste od strane privrede. Uveden je i moratorij na kredite, koji nije bio obavezan. Freelanceri i oni u neformalnoj ekonomiji nisu bili obuhvaćeni ovom podrškom.

- Posljednje informacije ukazuju na veoma mali stepen utroška ovih sredstava, što znači da je planirana pomoć u veoma malom obimu došla do onih kojima je namjenjena, a posebno mikro biznisima. Detaljan pregled mjera na svim nivoima vlasti analiziran je u sklopu studije.

- Prema anketnom istraživanju koje su sproveli Damir Bećirović, Faruk Hadžić i Admir Čavalić ove godine – 68,1% predstavnika mikro biznisa se "apsolutno ne slaže" sa tim da su entitetski programi ekonomske pomoći bile dobri i u skladu sa budžetskim mogućnostima. 39,9% ispitanika navodi da se "apsolutno" ne slaže sa tvrdnjom o uspješnosti reakcije lokalnog nivoa vlasti, dok je 28,7% navelo odgovor "ne slažem se".

- 81,8% ispitanika smatra da su mjere zakašnjele, a posebno u slučaju subvencija za doprinose u FBiH - do sredine jula nisu isplaćena sredstva za prvi mjesec podrške – april mjesec. Ispitanici smatraju da pandemija predstavlja vrlo veliku prijetnju za njihovo poslovanje u kratkom roku (42,5%).

6. Pozitivna iskustva iz okruženja

- Postoji niz inovativnih instrumenata finansijske i drugih vrsta podrške malim preduzećima i start-up kompanijama koji su uspješno primijenjene u okruženju, a primjenjiva su i u našem kontekstu.

- Studija sadrži pregled dobrih praksi i primjera iz Hrvatske, Srbije, Slovenije, Danske, Irske, Belgije, Grčke i Austrije. Prezentovani instrumenti uključuju privatne garantne fondove, program podrške digitalnoj transformaciji mikro i malih preduzeća, udruženja „poslovnih anđela“, specijalizirane kreditne unije, saradnju državnog kapitala sa komercijalnim bankama i privatnim kapitalom, ured za reviziju kredita, kreditnog ombudsmena, digitalne platforme sa sveobuhvatnim informacijama o dostupnim finansijskim instrumentima za mikro i mala preduzeća.

Glavne preporuke

1. Poreska politika

- Planirana poreska reforma treba uključiti smanjenje osnovice za obračun doprinosa za obrtnike, uvođenje fiksnog paušala za doprinos za zdravstvo za freelancere, uz definisanje donje granice za penziono osiguranje i priznavanje staža i zdravstvenog osiguranja.
- Parafiskalna davanja opterećuju mikro preduzeća i obrte više nego ostala preduzeća. Mikro preduzeća i obrti se trebaju osloboditi barem dijela ovih davanja u inicijalnom periodu poslovanja.
- Potrebno se suzdržati od bilo kakvog dodatnog poreskog opterećenja mikro preduzeća, koje bi neminovno vodilo ka rastu nezaposlenosti i zatvaranju većeg broja preduzeća.

2. Finansijska podrška

-hitne mjere

- Obezbijediti programe grantova za mikro preduzeća, posebno ona sa do pet zaposlenih, obrte i freelancere na lokalnom i kantonalnom nivou, te finansijsku i tehničku podršku od strane međunarodnih donatora aktivnih u ovoj oblasti. Programi se trebaju fokusirati na: smanjenje zdravstvenih rizika unutar radnog okruženja i povećanje spremnosti za “drugi val” pandemije COVID-19, razvijanje novih modela poslovanja na bazi digitalizacije, formiranja internet trgovina, bolje distribucije i pružanja novih usluga.

- Uključiti mikrokreditne organizacije u novoformirani Garantni fond pri Razvojnoj banci FBiH, u smislu portfolio garancija Vlade FBiH u korist ovih organizacija.

- dugoročnije mjere

- Na različitim nivoima vlasti uspostaviti fondove za podršku freelancerima kroz male grantove za sufinansiranje nabavke opreme ili formalizovanje poslovanja freelancera kao obrta ili mikro preduzeća.
- Razmotriti mogućnost formiranja fonda za razvoj mikro preduzeća i obrta pri entiteskim razvojnim bankama. Razmotriti mogućnosti uključivanja privatnog kapitala i dijaspore u ove fondove.
- Uspostaviti kontinuirani proces revizije vladinih programa finansiranja malih preduzeća i mehanizme za brzu izmjenu i prilagođavanje ovih programa potrebama privrede.
- Donijeti zakon o kreditnim unijama na nivou entiteta da bi se omogućilo formiranje novih finansijskih institucija i instrumenata, a po uzoru na Hrvatsku.
- Uspostaviti instituciju kreditnog ili bankarskog ombudsmena, ili ureda za reviziju kredita, čiji će cilj biti zaštita prava i interesa korisnika kredita, po uzoru na Irsku.

3. Unaprjeđenje poslovnog okruženja

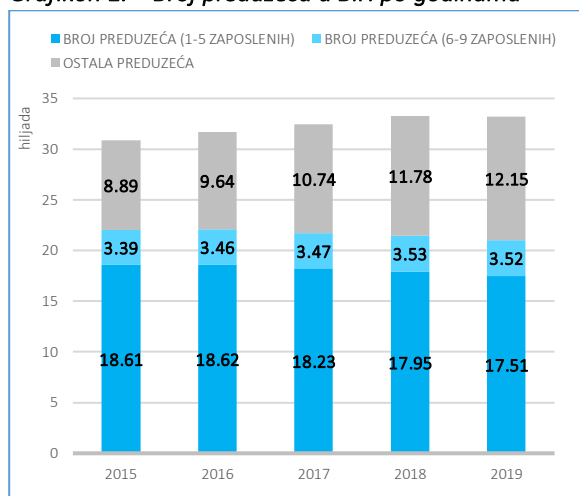
- Preporuke u ovoj oblasti su u skladu sa Izveštajem Svjetske banke o lakoći poslovanja, te uključuju: harmonizaciju procesa registracije preduzeća između entiteta, uvođenje online servisa za administrativne procedure i prijave poreza za preduzeća i obrte, pojednostavljivanje zahtjeva za licenciranje obrta u kantonima, promjene u procedurama plaćanja poreza na dohodak i doprinosa iz inostranstva za freelancere, definisanje položaja samozaposlenika u radnom i privrednom zakonodavstvu.

4. Jačanje udruženja

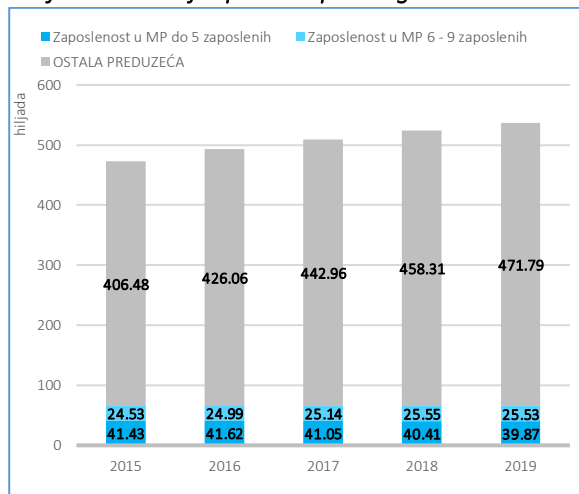
- Udruženja mikro biznisa, obrta i freelancera se u trebaju u većoj mjeri orijentisati na pružanje usluga članstvu, a posebno usmjerenih na unaprjeđenje finansijske pismenosti članica.

Aneks – pregled odabranih pokazatelja

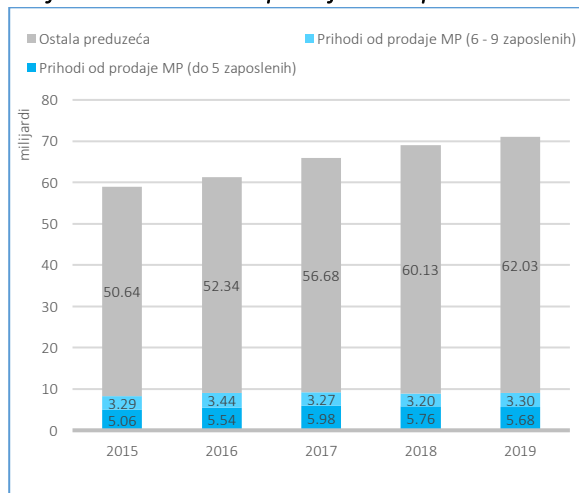
Grafikon 1. – Broj preduzeća u BiH po godinama



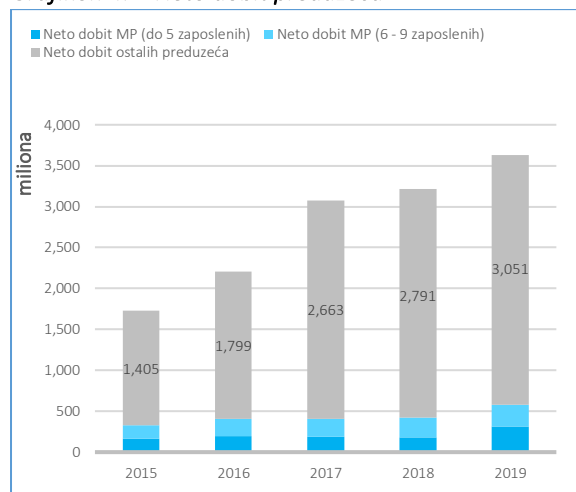
Grafikon 2. – Broj zaposlenih prema godinama



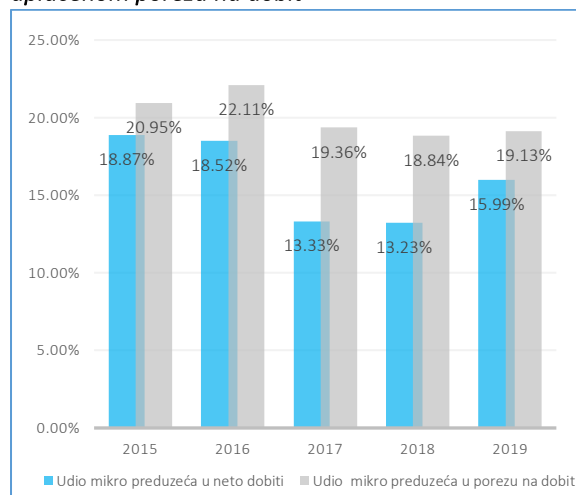
Grafikon 3. – Prihodi od prodaje mikro preduzeća u BiH



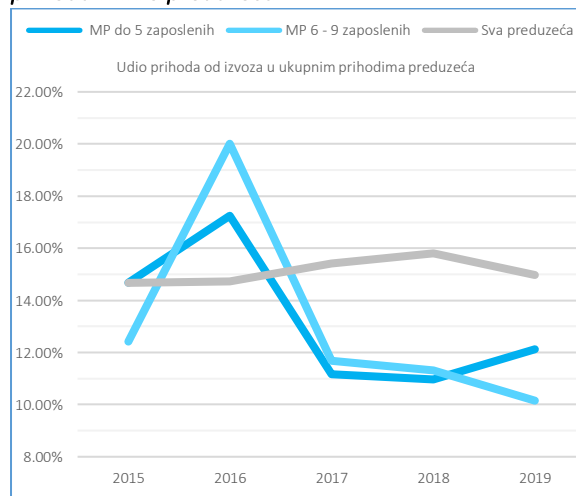
Grafikon 4. – Neto dobit preduzeća



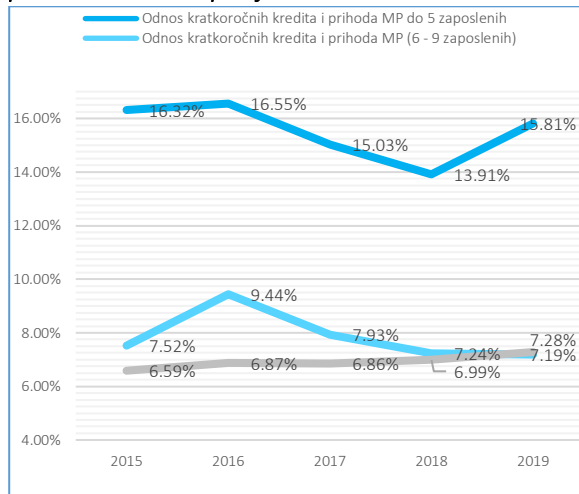
Grafikon 5. – Udio mikro preduzeća u neto dobiti i u uplaćenom porezu na dobit



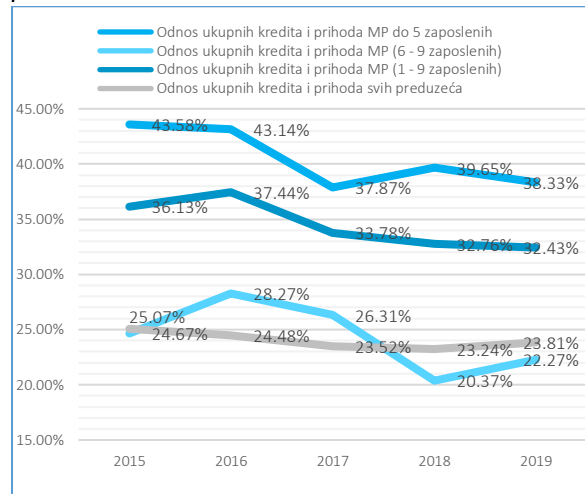
Grafikon 6. – Odnos prihoda od izvoza i ukupnih prihoda mikro preduzeća



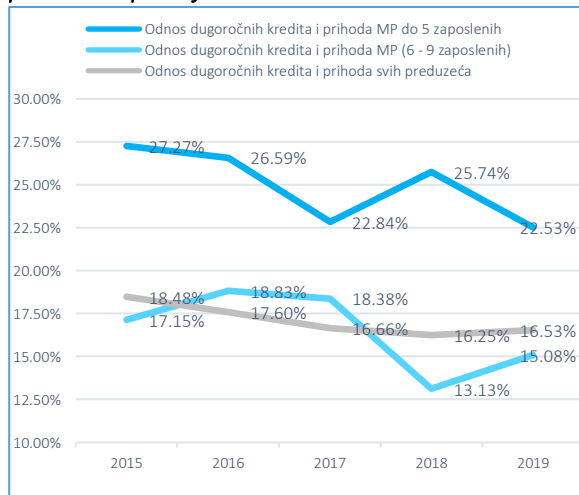
Grafikon 7. – Odnos kratkoročnih kredita i ukupnih prihoda mikro kompanija



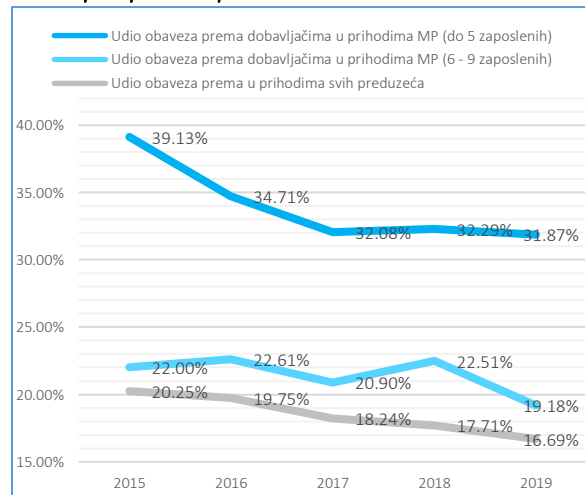
Grafikon 9. – Udio ukupnih kredita u ukupnom prihodu preduzeća



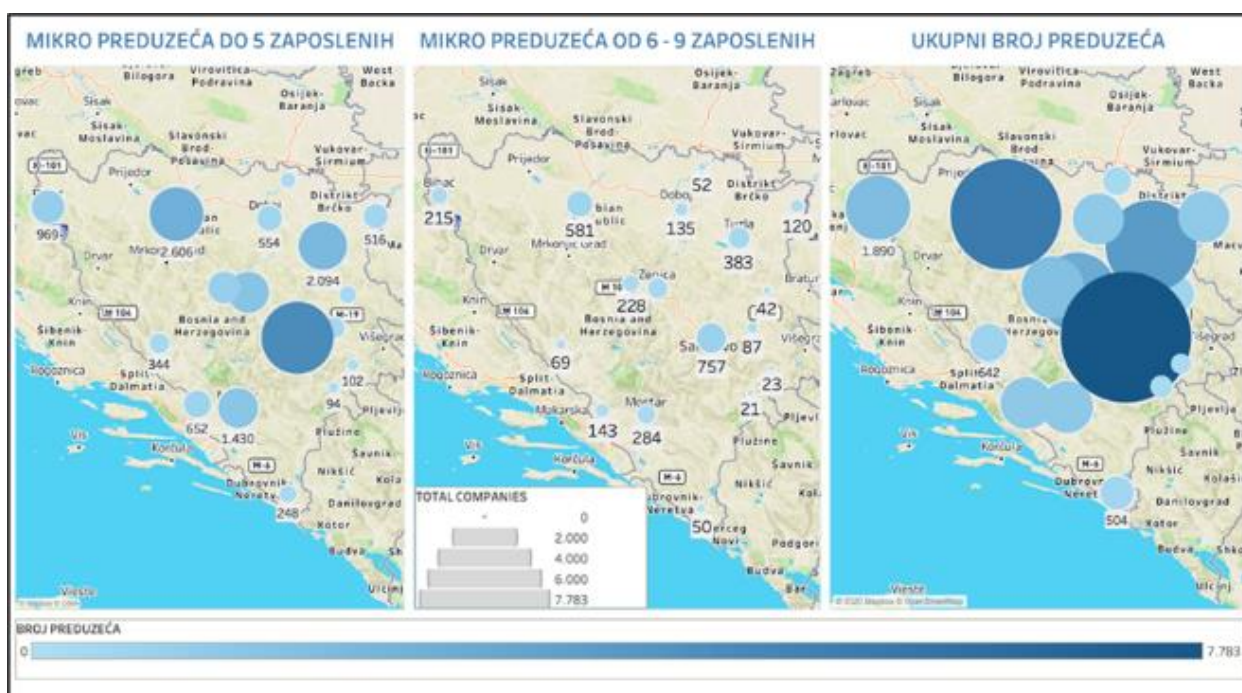
Grafikon 8. – Odnos dugoročnih kredita i ukupnih prihoda od prodaje



Grafikon 10. – Obaveze prema dobavljačima u odnosu na ukupne prihode preduzeća

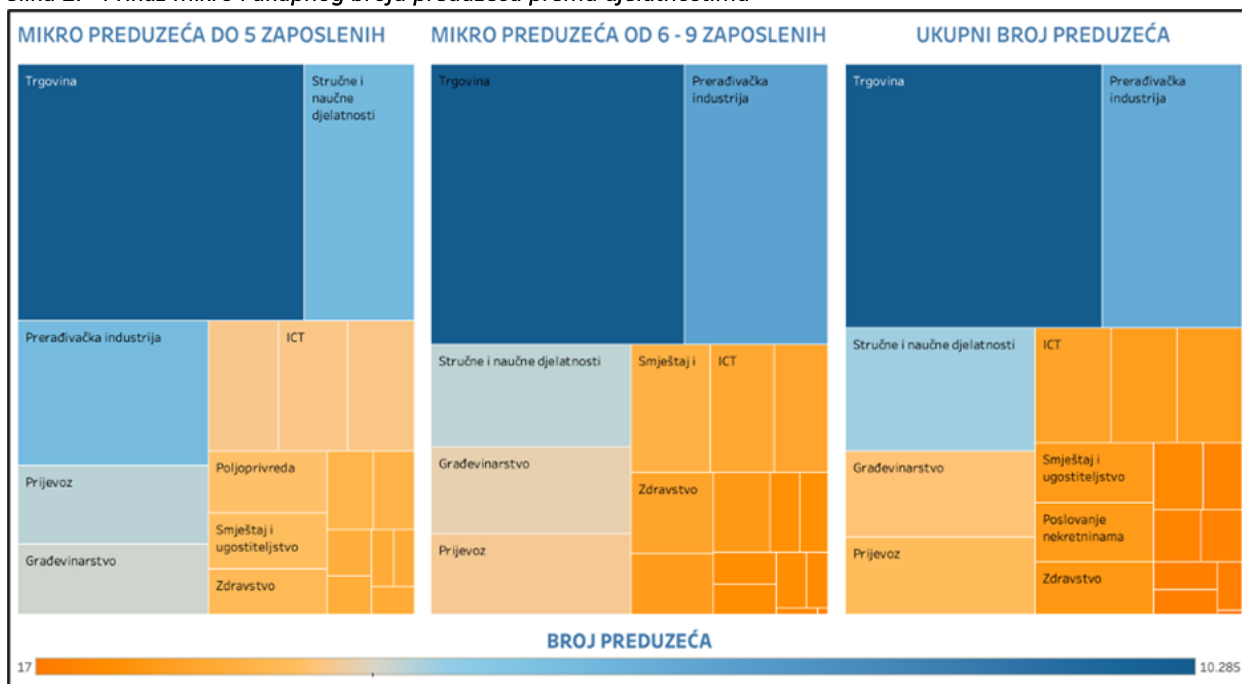


Slika 1. - Prikaz mikro i ukupnog broja preduzeća prema regijama



Izvor: Kreacija autora na osnovu podataka LRC – BIS

Slika 2. - Prikaz mikro i ukupnog broja preduzeća prema djelatnostima



Izvor: Kreacija autora na osnovu podataka LRC – BIS

Ovu publikaciju izradio je Centar za politike i upravljanje u sklopu projekta „Uloga i položaj mikro biznisa u BiH u svjetlu pandemije COVID-19“ podržanog grantom Fonda Otvoreno društvo BiH. Stavovi iskazani u ovom dokumentu su stavovi Centra za politike i upravljanje i autora i ne moraju nužno odražavati stavove Fonda Otvoreno društvo BiH.